

Inhoud

Wat kun je verwachten van het extra materiaal bij webinar 3 over groene exegese?

1. Je vindt hier allereerst vertaalaantekeningen bij het besproken gedeelte in de NBV21.
2. Daarna volgt een samenvatting van webinar 3.
3. Verder krijg je een aantal praktische suggesties voor de verkondiging.
4. Tot slot vind je een literatuurlijst en een lijst met links naar organisaties die ander materiaal bieden rondom groene Bijbeluitleg en theologie.

1. Vertaalaantekeningen bij het boek Psalmen

In de Psalmen is er ten opzichte van de Nieuwe Bijbelvertaling weinig veranderd in de NBV21. Psalm 114 is een van de weinige psalmen waarin juist wel het nodige is aangepast in de NBV21. In de context van dit webinar lichten we er enkele wijzigingen uit in Psalm 114.

Nieuwe Bijbelvertaling	NBV21
⁴ de bergen schrokken op als rammen, als lammeren sprongen de heuvels op. (...)	⁴ Bergen sprongen op als rammen, heuvels huppelden als lammeren. (...)
⁶ Waarvoor, bergen, schrikken jullie op als rammen, springen jullie, heuvels, als lammeren op?	⁶ Waarom, bergen, springen jullie op als rammen, huppelen jullie, heuvels, als lammeren?
⁷ Voor het aanschijn van de Heer, – beef, aarde! – voor het aanschijn van de God van Jakob.	⁷ Laat de aarde dansen voor de Heer, dansen voor de God van Jakob,
⁸ Hij verandert de rots in een bron, hard gesteente in een stroom van water.'	⁸ die de rots verandert in een bron, hard gesteente in een stroom van water.

De wijzigingen hangen samen met een nieuwe interpretatie, waarbij de reactie van bergen, heuvels en aarde niet één van angst is, maar van pure vreugde.

[4] *sprongen op (...) huppelden* – Het Hebreeuwse werkwoord (dat een dubbele functie vervult en daarom met twee werkwoorden vertaald is) heeft elders te maken met springen en dansen van vreugde (Pred. 3:4; Job 21:11; 1 Kron. 15:29). Het land van Israël is blij omdat God met zijn volk terugkomt (vgl. Jes. 44:23; 49:13; 55:12). Vergelijk voor het contrast tussen vers 3 en 4 de verschillende reacties op Gods verschijning in Ps. 89:9-13. De NBV21 volgt hiermee een andere uitleg dan die waarin de bergen en heuvels schrikken voor de verschijning van de HEER.

[6] Zie opmerking bij vers 4.

[7-8] De NBV21 laat de aanhalingstekens van de NBV weg. Het is namelijk onduidelijk wie de sprekende instantie zou moeten zijn (buiten de dichter zelf).

[7-8] *dansen (...) die* – In lijn met de uitleg van vers 4 en 6 legt de NBV21 het Hebreeuwse werkwoord *choel* of *chiel* niet uit als ‘beven’ maar als ‘dansen’. Daarom kan vers 8 nauwer met vers 7 verbonden worden: de aarde wordt opgeroepen te dansen omdat God de bronnen voor het leven schenkt. Het raadsel van vers 3-6 wordt opgelost ten gunste van de vreugdevolle reactie van het land van Israël. De hele aarde wordt opgeroepen mee te doen met deze dans voor de Heer, die allereerst de God van Jakob is.¹

[7-8] *voor (...) voor* – In de NBV is ‘voor het aanschijn van’ opmerkelijk archaïsch. Dat valt wellicht te verklaren uit het feit dat het destijds een van de eerste psalmen was die werd vertaald.

Er zijn bij sommige Bijbelgedeelten vertaaltoelichtingen te vinden bij de NBV op debijbel.nl (zie NBV met vertaalaantekeningen). Veranderingen in de NBV21 worden toegelicht in Matthijs de Jong en Cor Hoogerwerf, *NBV21: De vertaalmethode toegelicht*, Haarlem/Antwerpen 2021.

2. Samenvatting webinar 3

Voor achtergrond zie de longread ‘Groene lessen uit de Psalmen’ op debijbel.nl.

In het webinar onderzoeken we de plek van de mens in de schepping volgens de psalmen. We kijken allereerst naar Psalm 104, de scheppingspsalm bij uitstek. We bespreking die psalm aan de hand van de volgende invalshoeken.

- (1) Psalm 104:10-24: het middendeel van de psalm beschrijft de geschapen wereld als een verbonden geheel dat leeft en bestaat in afhankelijkheid van God.
- (2) Opvallend is dat de mens in dit geheel een heel bescheiden, haast onopvallende plaats inneemt. Als schepsel te midden van de schepsels.
- (3) Dat roept de vraag op hoe de voorstelling van Psalm 104 (geen hiërarchie binnen de geschapen wereld) zich verhoudt tot Genesis 1:1-2:3 en Psalm 8, teksten die wel uitgaan van een hiërarchie binnen de geschapen wereld. Zijn dit voorstellingen die tegenover elkaar staan of is het een kwestie van twee perspectieven op dezelfde situatie?
- (4) Tot slot bespreken we het slotvers van de psalm, vers 35, waarin de mens als potentiële spelbreker van de goede schepping wordt geportretteerd.

Terwijl Psalm 104 laat zien dat heel de schepping, inclusief de mens, leeft in afhankelijkheid van God, laten de lofpsalmen zien hoe heel de schepping, inclusief de mens, God eert als schepper en koning. Ook hier is de mens schepsel te midden van de schepsels.

- (1) We belichten Psalm 114:7 (zie hierboven bij de vertaalaantekeningen), Psalm 98:7-8 en Psalm 148:7-14
- (2) Opvallend is in deze teksten de voorstelling van een doorgaand scheppingskoor dat God looft, waarbij de mens invalt. Opnieuw is het de bescheiden rol van de mens die ons opvalt. De Bijbelse voorstelling is dat de geschapen wereld God looft en prijst door 'er te zijn' en een levend getuigenis te geven van de macht van de schepper.
- (3) We kijken naar voorbeelden uit moderne liedbewerkingen van de lofpsalmen waar de schepping monddood wordt gemaakt of zelfs als een te bedwingen partij wordt voorgesteld: verschuivingen die laten zien hoezeer het Bijbelse beeld van het scheppingskoor ons vreemd is geworden.
- (4) Tot slot stellen we de ethische vraag aan de orde wat de Bijbelse voorstelling van het scheppingskoor van ons vraagt. Welke stappen kunnen we zetten op weg naar een uitbundiger loflied?

¹ Zie voor deze uitleg onder meer de commentaar van Hossfeld en Zenger, HThKAT en E Zenger, 'Soll die Erde vor ihrem Herrn beben oder tanzen? Beobachtungen zum Verständnis von Psalm 114' in: Angelika Redder (red.), *Diskurse und Texte*. Festschrift für Konrad Ehlich zum 65. Geburtstag, Tübingen 2007, 197-208.

3. Suggesties voor de preek

3.1 De plek van de mens

Hoe zit het nu met de plek van de mens in de schepping volgens de Bijbel? Heeft de mens een heersende rol (Genesis 1:1-2:3, Psalm 8) of is de mens niets anders dan een schepsel te midden van de schepsels, zoals Psalm 104 en de lofpsalmen suggereren? Het hoeft elkaar niet tegen te spreken. Allereerst is het een kwestie van perspectief. Als het gaat om het verschil tussen de schepper en de geschapen wereld, dan is er *binnen* die geschapen wereld geen enkel verschil. Heel de geschapen wereld leeft in afhankelijkheid van God en heel de geschapen wereld bestaat om de schepper te eren. De mens is daarin niet anders dan welk schepsel dan ook. Als het daarentegen gaat om de *orde* die God in de wereld heeft gelegd, dan krijgt de mens de speciale taak om namens God die orde te handhaven. De Bijbel duidt die orde op verschillende manieren aan: in Genesis 1:1-2:3 wordt die orde gesymboliseerd door de zevende dag (verwijzend naar de sabbatsorde, zie webinar 1). Ook de profeten verwijzen naar Gods orde, door hen getypeerd als 'recht en gerechtigheid' (bescherming van de kwetsbare, zie webinar 2). Die morele orde kom je ook in de psalmen tegen. Het heersen van de mens staat dus zeker niet op zichzelf, het is geen kale hiërarchie naar eigen goeddunken in te vullen, maar een gerichte opdracht om Gods orde op aarde te handhaven. Indirect verwijst ook Psalm 104 naar die morele orde, in het slotvers, waar de mens als potentiële spelbreker eruit wordt gelicht. Je kunt dit opvatten als de keerzijde van de heersersrol die de mens in Genesis 1:26-28 en Psalm 8 krijgt toebedeeld. Het bevestigt dat het heersen van de mens geen open opdracht is, maar een specifieke taak gericht op het handhaven van Gods orde. En of de mens erin slaagt Gods opdracht naar behoren uit te voeren staat bij voorbaat allerminst vast.

3.2 De mens als spelbreker

Psalm 104 eindigt met de mens als potentiële spelbreker van Gods goede schepping. Zo springt de mens er op het eind van de psalm toch nog even uit: de mens is het enige schepsel die het plezier van de schepper in zijn schepping kan vergallen. De psalmist kan niet hebben voorzien hoe treffend dit eeuwen later zou zijn. Geen mens in de toenmalige wereld had zich ook maar enigszins een voorstelling kunnen maken van de penibele situatie waarin we gekomen zijn. Dus laten we helder zijn: de Psalmist dacht bij

‘zondaars’ en ‘onrechtvaardigen’ niet aan klimaatschade of het uitsterven van diersoorten. Toch legt de Psalmist zonder het te weten de vinger bij de zere plek. Want mensen die doen alsof God en zijn regels er niet toe doen, zijn die niet van alle tijden? Wie zijn die mensen vandaag? Het liefst zou je naar anderen wijzen. Maar horen we niet bij het welvarende deel van de mensheid dat zich de aarde grotendeels heeft toegeëigend? Het is een ongemakkelijk gesprek, maar we kunnen het niet uit de weg blijven gaan.

3.3 ‘Prijs God’ werd ‘dien ons’

De hedendaagse Westerse benadering van aarde en natuur staat is veelal die van een gebruiksproduct of zelfs een wegwerpproduct. Het contrast met de Bijbelse voorstelling van de mens als schepsel te midden van de schepsels kan haast niet groter zijn. Waar de Bijbel spreekt van de waarde van de schepping voor God, hebben wij die waarde omgezet in termen van ‘nut’ voor de mens. Daarmee hebben we het ‘loof Hem’ van de psalmen veranderd in ‘dien ons’. Hoe kunnen we die ontspoorde kijk op de schepping en de natuur bijsturen? Misschien door het Bijbelse loflied van de schepping een meer centrale plek in onze theologie en geloofsbeleving te geven. Je hoort tegenwoordig steeds: er is grote behoefte aan een positief perspectief dat ons kan helpen om de noodzakelijke stappen naar een duurzamer en eerlijker leven te zetten. Het Bijbelse loflied van de schepping zou zo’n positief perspectief kunnen zijn.

3.4 Ons leven als loflied

In het geheel van de schepping heeft de mensheid haar eigen unieke manier van lof prijzen: door te zingen en daarmee ook een stem te geven aan heel de geschapen wereld. Tegelijk moeten we beseffen dat heel de geschapen wereld God prijst zonder ons nodig te hebben, simpelweg door er te zijn en zo te getuigen van God. Dit levende lied van de schepping leert ons dat ons gezongen loflied zinloos is als niet ook ons hele leven tot Gods eer en glorie is. Hier komen we opnieuw bij een centraal punt dat eerder in de webinars aan de orde kwam: onze relatie met God staat niet los van ons concrete leven en onze voetafdruk op Gods aarde. In onze geloofspraktijk zouden die twee kanten veel sterker verbonden kunnen worden. En misschien goed om eraan toe te voegen: dat heeft niets te maken met ‘linkse politiek’ of moderne eco-religie, maar simpelweg met het serieus nemen van Bijbelse thema’s die te lang onderbelicht zijn gebleven.

4. Literatuur bij webinar 3

- Richard Bauckham, ‘Joining Creation’s Praise of God’ in: *Ecotheology* 7/1 (2002), 45-59.
- William P. Brown, “‘Deep Calls to Deep.’ The Ecology of Praise in the Psalms’ in: Hilary Marlow en Mark Harris (red.), *The Oxford Handbook of The Bible and Ecology*, Oxford 2022, 166-183.
- Trees van Montfoort, *Groene Theologie*, Middelburg 2019.
- Voor de encycliek van Paus Franciscus, *Laudato Si’* uit 2015, zie laudato-si.nl.

5. Literatuur rond groene exegese en theologie

Nederlands

Breed toegankelijk:

- Jan J. Boersema, ‘De val en de wolf’ in: *Met Andere Woorden* 41/2 (oktober 2022), 19-21. [[Column](#) over de tweedeling tussen wilde en gedomesticeerde natuur en de gevolgen daarvan.]

- Gijsbert van den Brink, 'Rentmeesterschap?' in: *Met Andere Woorden* 41/2 (oktober 2022), 70-71. [[Excerpt](#) uit de 'Wetenschapsbijbel' over het begrip rentmeesterschap.]
- Hans Burger, *Hoop voor een zuchtende schepping. Reflecties over lijden en ecologie bij Romeinen 8*, Reformatorische Stemmen 2020/1, Baarn 2020. [Toegankelijk boekje over het thema in de titel, met gespreksvragen.]
- Dave Bookless, *Het groene hart van het geloof. Zorg voor Gods wereld*, Amsterdam 2019 [Kampen 2009]. [Toegankelijk boek waarin zorg voor de schepping in het centrum van het christelijk geloof wordt geplaatst.]
- Sam Janse, 'Groene exegese – kan dat wel?' in: *Met Andere Woorden* 41/2 (oktober 2022), 58-59. [[Column](#) over zin en onzin van groene exegese.]
- *Schrift* 303 (2021) is gewijd aan het thema 'de groene Bijbel' met bijdragen van diverse Nederlandse Bijbelwetenschappers en theologen (zie theologie.nl).
- Trees van Montfoort, 'Schepping is geen strijd' in: *Met Andere Woorden* 41/2 (oktober 2022), 44-45. [[Column](#) over wat het betekent dat strijd afwezig is in het scheppingsverhaal.]
- Matthias Olthaar en Paul Schenderling, *Hoe handel ik eerlijk?* Middelburg 2021.
- Paul Schenderling, *Er is leven na de groei. Hoe we onze toekomst realistisch veiligstellen*, Voorschoten 2022.
- Hans Schraevesande (red.), *Van God is de aarde en al wat daar leeft. Waarom duurzaamheid tot het hart van kerk en geloof behoort*, Bezinning 60, Amersfoort 2019. [Toegankelijke brochure over kerk, geloof en duurzaamheid. [Digitaal te bestellen bij de Raad van Kerken.](#)]
- In de loop van oktober en november 2022 verschijnen diverse blogs op debijbel.nl.

Vakliteratuur:

- Jan Boersema, *Thora en Stoa over mens en natuur. Een bijdrage aan het milieudebat over duurzaamheid en kwaliteit*, Baarn 1997. [Studie over de levensbeschouwelijke wortels van het milieudebat, waarin ook de symbolische rijkdom van de Thora aan de orde komt.]
- C. Houtman, *Wereld en tegenwereld. Mens en milieu in de Bijbel / Mens en milieu en de Bijbel*, Baarn 1982. [Kritisch boekje over de uitleg van het Oude Testament en wat er daarbij vaak misgaat in 'groene' exegese.]
- Matthijs de Jong, 'Heersen als beeld van God: (g)een ramp voor de aarde. Een exegetische verkenning van Genesis 1:26-28' in: *Met Andere Woorden* 41/2 (oktober 2022), 22-41. [[Onderzoeksartikel](#) waarin onderzocht wordt wat het betekent dat niet de mens, maar de sabbat kroon op de schepping is.]
- Matthijs de Jong, 'Geen vrede zonder recht. De waarschuwing van de profeten' in: *Met Andere Woorden* 41/online (15 oktober 2022), debijbel.nl/bericht/geen-vrede-zonder-recht. [Verkenning naar groene uitleg van de profetenboeken.]
- Matthijs de Jong, 'Groene lessen uit de Psalmen' in *Met Andere Woorden* 41/online (22 oktober 2022), debijbel.nl/bericht/groene-lessen-uit-de-psalmen. [Verkenning naar groene uitleg van de Psalmen.]
- *Laudato Si' – Wees geprezen*, geautoriseerde vertaling van de milieu-encycliek van paus Franciscus uit 2015. [[Samenvattingen zijn hier te vinden.](#)]
- Trees van Montfoort, *Groene theologie*, Middelburg 2019. [Theologisch betoog voor Gods liefde voor héél de schepping, met bespreking van Bijbelse teksten en diverse theologische visies.]

- Eva van Urk-Coster, 'Ecologisch Bijbellezen in het antropoceen' in: *Met Andere Woorden* 41/2 (oktober 2022), 8-17. [[Achtergrondartikel](#) dat antropocentrische lezing van de Bijbel be vraagt.]
- In de loop van oktober en november 2022 verschijnen diverse longreads op debijbel.nl.

Engels

- Richard Bauckham, *Living with Other Creatures. Green Exegesis and Theology*, Milton Keynes 2012. [Verzameling essays over de plaats van mensen in de schepping, met aandacht voor o.a. de evangeliën en Openbaring, stemmen uit de traditie en een Bijbels-theologische visie op biodiversiteit.]
- Ellen F. Davis, *Scripture, Culture, and Agriculture. An Agrarian Reading of the Bible*, Cambridge 2009. [Theologie en ethiek van landgebruik; vernieuwende uitleg van Bijbelse zorg voor de aarde in gesprek gebracht met moderne visies op agricultuur.]
- Norman Habel, *An Inconvenient Text. Is a Green Reading of the Bible Possible?* Adelaide 2009. [Veel teksten in de Bijbel zijn 'grijs' in plaats van 'groen', Habel stelt voor die te lezen vanuit het perspectief van de slachtoffers: de aarde en zijn inwoners.]
- Horrell e.a., *EH* = David G. Horrell, Cheryl Hunt, Christopher Southgate en Francesca Stavrakopoulou (red.), *Ecological Hermeneutics. Biblical, Historical and Theological Perspectives*, Londen/New York 2010. [Veelomvattend boek dat ecologische inleidingen biedt bij de Bijbel, traditie en hedendaagse leeswijzen.]
- David G. Horrell, *The Bible and the Environment. Towards a Critical Ecological Biblical Theology*, Londen/Oakville 2010. [Besprekt verschillende delen van de Bijbel, hermeneutische reflecties.]
- Marlow & Harris, *OHBE* = Hilary Marlow en Mark Harris (red.), *The Oxford Handbook of the Bible and Ecology*, Oxford 2022. [Veelomvattend handboek dat ecologische inleidingen biedt bij de Bijbel, traditie en hedendaagse leeswijzen.]
- Zie ook de literatuur die gebruikt is in de artikelen in *Met Andere Woorden* 41/2.

7. Aan de slag met Bijbel en duurzaamheid

7.1 NBG-materiaal rond Bijbel en duurzaamheid

- Boekje ***Bijbel en duurzaamheid Inspiratie voor een groene levensstijl***. Dit boekje bevat een Bijbelleesplan, gespreksstof voor kringen en kindermateriaal. Het boekje is gratis en wordt tegen verzendkosten toegestuurd na bestelling via bijbelgenootschap.nl/kerken.
- Leesplan ***Maak je bijbel groen***. Beschikbaar in de [Mijn Bijbel-app](#).
- Boek ***Maak je bijbel groen***. Verdieping en inspiratie om van je eigen bijbel een groene bijbel te maken. Een lees- en werkboek met de extra inhoud uit de *Groene Bijbel*.
Zie <https://shop.bijbelgenootschap.nl/product/maak-je-bijbel-groen/>.

7.2 Ander toegankelijk materiaal rond Bijbel en duurzaamheid

Zie ook bij Literatuur.

Micha Zondag

ON/OFF SCHULDIG: Voel jij je thuis in een schuldig systeem? Tijdens de Micha Zondag staan duizenden kerken wereldwijd stil bij een thema rondom armoede en onrecht. [Download het gratis materiaal](#) met o.a. **prekschetsen** en doe ook mee op 16 oktober 2022 (of een andere zondag).

Een klimaatgesprek onder pastores

Aster Abrahamsen-den Bok e.a., *Een klimaatgesprek onder pastores. Gespreksmateriaal door pastores voor pastores*, 2022. Handleiding voor klimaatgesprek onder pastores. Bevat vier delen: 1) Uitwisseling van perspectieven, 2) Inleidende artikelen over preken tijdens klimaatcrisis, 3) Liturgische bouwstenen, 4) Verdiepende artikelen. [Deze handleiding is gratis te downloaden.](#)

7.3 Christelijke groene organisaties en werkverbanden

- [A Rocha](#) is een wereldwijde beweging van christenen die vanuit hun geloof zorgen voor Gods schepping.
- [Ecokerk](#), opgericht door de Belgische bisschoppen, verbindt ecologie met de christelijke spiritualiteit en de sociale leer van de Kerk.
- De website [GroenGeloven](#) wil je inspireren om, al of niet vanuit het geloof, na te denken over duurzaamheid. Wat betekent duurzaamheid voor jou en wat betekent dit voor de keuzes in het dagelijks leven? Naast de blog van Marjolein Tiemens-Hulscher is er een aanbod te vinden van lezingen, cursussen en workshops.
- [GroeneKerken](#):
 - Geloof in God als schepper is verbonden met de zorg voor zijn schepping. Deze twee komen bij elkaar in een kerkgemeenschap. Daarom vindt GroeneKerken dat duurzaamheid voor elke kerk een relevant en essentieel thema is.
 - GroeneKerken ondersteunt kerken om duurzame stappen te zetten, zich te verdiepen in de 'groene' kant van de Bijbel en van betekenis te zijn voor de samenleving. GroeneKerken stimuleert dat kerken duurzamer en groener worden en dat die kerken – van beginner tot duurzame expert – elkaar kunnen vinden en stimuleren.
 - Je bent welkom om je aan te sluiten bij ons netwerk!
 - Zie ook Kees Posthumus (i.s.m. GroeneKerken), *Geloof en een hoop zonnepanelen. Naar een duurzame, groene geloofsgemeenschap*, [meer informatie](#).
- De website [Kerk en Milieu](#) is een van de 'groene websites' van de Raad van Kerken in Nederland.
- [Laudato Si' Alliantie](#): Nederlandse werkgroep rond de encycliek *Laudato Si'* van paus Franciscus.
- [Micha Nederland](#) komt op voor gerechtigheid. De organisatie verbindt, inspireert en activeert kerken en organisaties om actief christen te zijn in deze wereld.
- [Werkgroep Theologie, Kerk en Duurzaamheid](#) van de Raad van Kerken in Nederland wil zich inzetten voor een duurzame samenleving.
- [Netwerkgroep Schepping en Duurzaamheid](#) van de Raad van Kerken.

Op de websites [Kerk en Milieu](#) en [Laudato Si'](#) staan opsommingen van nog meer duurzame organisaties.